

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

ЈЕВРЕЈИ

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредник

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(30–31. X 2020)

Књига II/1

ЈЕВРЕЈИ

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2021.

САДРЖАЈ

1.

Nevena M. ĐAKOVIĆ

JASENOVAC: OD HOLOKAUSTA DO ŽRTVENOG NARATIVA / 17

Vesna S. PERIĆ

FENIKS JE ŽENSKOG RODA: (NE)MOGUĆNOST
ISCELJENJA TRAUME IZREČENE SOTTO VOCE / 25

Сашиа Ж. РАДОВАНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ У НИЧЕОВОЈ ФИЛОЗОФИЈИ / 35

Suzana J. MARJANIĆ

CHARLES PATTERSON I JACQUES DERRIDA
О HOLOKAUSTU ŽIVOTINJA / 43

Sabina S. GIERGIEL

NA MARGINI ISTORIJE: ŽIVOTINJE I HOLOKAUST U ROMANU
AVETI IZ JEDNOG MALOG GRADA IVANA IVANJIJA / 53

Бранислав М. ЖИВАНОВИЋ

ОДЛИКЕ ЕСЕЈИСТИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА
ВАЛТЕРА БЕНЈАМИНА / 63

Милица М. КАРИЋ

ШОА/ХОЛОКАУСТ: КЊИЖЕВНОКУЛТУРОЛОШКИ ОДГОВОР / 77

Нађаиша П. РАКИЋ

ПОСТКОЛОНИЈАЛНО ПРОМИШЉАЊЕ ЕВРОПСКОГ ХОЛОКАУСТА / 93

Александра П. СТЕВАНОВИЋ

ЈЕЗИК БЕЗ ИДОЛА: ОД ВОДИЧА ЗА ЗБУЊЕНЕ
ДО РЕЧНИКА ТЕХНОЛОГИЈЕ / 109

2.

Светлана М. РАЈИЧИЋ ПЕРИЋ

ИДЕНТИТЕТ САВРЕМЕНЕ ИЗРАЕЛСКЕ ПОЕЗИЈЕ
ИЗМЕЂУ НЕОПСАЛМОДИЧНОГ И ПРОФАНОГ,
ЦИОНИЗМА И АКУЛТУРАЦИЈЕ / 121

Владимир Б. ПЕРИЋ

ПАЛИМПСЕСТ ПРОГОНА: ПРЕВЛАДАВАЊЕ АНТИСЕМИТИЗМА
У РОМАНУ ОЛГЕ ТОКАРЧУК КЊИГЕ ЈАКОВЉЕВЕ / 137

Јасмина М. АХМЕТАГИЋ

ТРАУМА НЕИЗРЕЦИВОГ И ОБЛИКОВАЊЕ ИДЕНТИТЕТА:
БЕСУДБИНСВО ИМПРЕА КЕРТЕСА / 147

Катарина Н. ПАНТОВИЋ
„ВЕРОВАТНО ЈЕВРЕЈИН” – ПИТАЊЕ ЈЕВРЕЈСТВА ФРАНЦА КАФКЕ / 157

Милош М. ЈОВАНОВИЋ
ЛЕСИНГОВ НАТАН МУДРИ И НЕМАЧКА
ФИЛОЗОФИЈА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА / 169

Светлана В. СТЕВАНОВИЋ
АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ ПИЈА БАРОХЕ / 177

Милица С. СТАНКОВИЋ
БУЂЕЊЕ УНУТАР СНА: КАБАЛИСТИЧКА ТРАДИЦИЈА
У ПРОЗИ ХОРХЕА ЛУИСА БОРХЕСА / 189

Данијела М. ЈАЊИЋ
РАЗУМ И СТВАРНОСТ У РОМАНУ ЗАР ЈЕ ТО ЧОВЕК ПРИМА ЛЕВИЈА / 203

Андријана М. ЈАНКОВИЋ
ЈЕВРЕЈИН КАО СТРАНАЦ У НОВЕЛИ „ГОЈ”
(„UN GOÛ”) ЛУИЋИЈА ПИРАНДЕЛА / 213

Љиљана З. ПЕТРОВИЋ
ТРАУМА – МЕМОРИЈА И НАРАЦИЈА: А. БАРИКО И С. ЖАПРИЗО / 223

Татара В. VALČIĆ BULIĆ
JOURNAL D'UNE FEMME DE CHAMBRE D'OCTAVE MIRBEAU
ET L'ANTISÉMITISME DES ANNÉES 1900 EN FRANCE / 233

3.

Катарина В. МЕЛИЋ
HISTOIRE ET POSTMÉMOIRE: HISTOIRE DES GRANDS-
PARENTS QUE JE N'AI PAS EUS D'IVAN JABLONKA / 243

Јелена С. МЛАДЕНОВИЋ
АУШВИЦ ДАНАС – ОПРАШТАЊЕ КАО ПОМИРЕЊЕ И НЕМИРЕЊЕ / 253

Дејан Д. АНТИЋ
СТРАДАЊЕ НИШКИХ ЈЕВРЕЈА У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ
ЛОГОРУ НА ЦРВЕНОМ КРСТУ (1941–1944) / 263

Јелена Д. LOPIČIĆ JANČIĆ i Ljubica M. VASIĆ
GENOCIDE AGAINST THE JEWS IN SERBIA IN 1941–1945 / 271

Александра Р. ПОПИН
ВИЦ О ЈЕВРЕЈИМА У ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИМА (ХУМОР И РАТ) / 283

4.

Aleksandar D. RADOVANOVIĆ
„ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ” I ИМИГРАНТСКА КРИЗА У БРИТАНИЈИ
ПОЗНОГ ВИКТОРИЈАНСКОГ ДОБА / 295

Tomislav M. PAVLOVIĆ
ANTISEMITIZAM T. S. ELIOTA
ILI KO JE ZAPRAVO GOSPODIN BLAJŠTAJN / 309

Азра А. МУШОВИЋ

СА ДИСТАНЦЕ – СИЛВИЈА ПЛАТ, ПЕСМЕ О ХОЛОКАУСТУ
И ПИТАЊЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ „НЕ-ЖРТВЕ” / 319

Ана М. СИТАРИЦА

ЈЕВРЕЈСКО НАСЛЕЂЕ У ДРАМСКОМ СТВАРАЛАШТВУ
ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 331

Андрија З. АНТОНИЈЕВИЋ

АКТУЕЛНОСТ ХОЛОКАУСТА У ДРАМИ ПЕПЕО
ПЕПЕЛУ ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 329

Александра З. СТОЈАНОВИЋ

ХИБРИДНИ ИДЕНТИТЕТ QUEER ЈЕВРЕЈА У ДРАМИ
АНЂЕЛИ У АМЕРИЦИ ТОНИЈА КУШНЕРА / 351

Violeta M. JANJATOVIĆ

DRUGI U DRUGOM SVETSKOM RATU: SLIKA ЈЕВРЕЈА У
ROMANU BALKANSKA TRILOGIЈА OLIVIЈЕ MENING / 363

Vorjanka Z. ĐERIĆ DRAGIĆEVIĆ

(POST)МЕМОРИЈА И НАРАСИЈА ТРАУМЕ: ZLOKOVNI
CRNI PSI ПЈАНА МАКЈУАНА / 373

Јелена М. ТОДОРОВИЋ ВАСИЋ

БРУНОВА ПЕРЦЕПЦИЈА ЈЕВРЕЈА У РОМАНУ ДЕЧАК
У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЦОНА БОЈНА / 381

4

Јелена М. ТОДОРОВИЋ ВАСИЋ¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

БРУНОВА ПЕРЦЕПЦИЈА ЈЕВРЕЈА У РОМАНУ *ДЕЧАК У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ* ДОНА БОЈНА

Предмет рада је разумевање положаја Јевреја унутар логора очима немачког дечака Бруна у роману *Дечак у пругастој пицами* Дона Бојна. Промена средине и урођена људска потреба за социјализацијом Брунову свест усмерава ка оградџи и јеврејском дечаку Шмуелу, јер једино то види кроз прозор своје собе. Настојаћемо представити како дечаки перципирају *дружачије*, *стирано* и физичку баријеру у виду логорске оградџе. Диференцијације немачког и јеврејског у доба Другог светског рата и рада Аушвица дечаки виде кроз *униформу*, *пругасту пицему*, а мржњу и потребу за деструкцијом као непознаницу. На поменути начин се конституише разумевање идеологије и њених принципа унутар дечјег света и њихове наивне свести. Сусрет култура и интерференција бивају могући када су супериорност и потреба за влашћу занемарени, а до наведеног може довести само апсолутно слободан и чист дух који је по себи ограђен од мржње, предрасуда и аутократије. Циљ рада је истраживање и анализа дечје перспективе у спречи са догмама света одраслих, при чему ће се постићи издвајање суштински важних начела за разумевање идеологије нацизма.

Кључне речи: Д. Бојн, роман, идеологија, Јевреји, логор, дечак

И дозвоља Исус дијете, и постави га међу њих,
И рече им: заиста вам кажем, ако се не повратите и
не будете као дјеца, нећете ући у царство небеско.
Који се дакле понизи као дијете ово, онај је највећи
у царству небеском.

Матеј 18: 2–4

*Вежбали су у бањани, а учили су их да не треба да се
израђују с младунцима осталих животиња. Отприли-
ке у то доба прописано је следеће правило понаша-
ња: срећну ли се на стази свиња и нека друга живо-
тиња, ова се мора склонити и стирати [...]*

Џорџ Орвел, *Животињска фарма*

Роман *Дечак у пругастој пицами* представља нови аспект разумевања односа према Јеврејима за време Другог светског рата, јер је исприповедан из дечје перспективе, при чему се парадоксално истиче суштински важно за човечанство. Истовремено, дискурс рedefинише идеологију и култ личности користећи се наивном свешћу која је уједно и исконски људска. У корист наведеном је и чињеница да су главни ликови дечаки рођени истог дана петнаестог априла хиљаду деветсто тридесет и четврте године, што значи да су рођени убрзо након склапања немачко-пољског Пакта о ненападању (26. јануар 1934), али се радња романа одвија када они имају девет година, што значи четири године након Хитлеровог потпуног одбацивања Пакта (нападом на Пољску 1. септембра 1939).

¹ jelena.todorovic91@yahoo.com

Временско одређење у роману је непосредно и сврха му је да укаже на нужност сусрета два дечака, Бруна из Берлина и Шмуела из Кракова, у поретку који је за тај период једини могућ.

Многобројне су замерке Џону Бојну због романа *Дечак у пругастој пицами* које се заснивају на тражењу историјске веродостојности, при чему се занемарује чињеница да је роман намењен деци, што нужно захтева прилагођавање тематике нацизма и Холокауста. Неосновано је тврдити да је Бојн желео да умањи страхоте логора или да породицу Адолфа Ајхмана (за коју се претпоставља да је Брунова породица) оправда, како сам писац наводи, бранећи се његов роман је фиктивни наратив намењен деци, а не о деци, како каснија рецепција закључује (Кљајић 2016: 63). Брунова породица није конкретна већ случајна породица управника логора, као што Ајшиц није само погрешно изговорен назив логора већ лексема која заумношћу свог значења упућује на непојмљивост и неизрецивост коју обухвата. Романом *Дечак у пругастој пицами* проговорено је о темама о којима се пред децом не говори и дате су им на промишљање одлуке, ставови и понашања одраслих, са намером да развију сопствену критичку мисао и стекну способност закључивања, али се свакако формира и основа за будућа сазнања. Неоспорно се роману *Дечак у пругастој пицами* могу приписати васпитне функције које терминологијом Зоране Опачић (2015: 23–26) можемо назвати *педагошки вредносним коментарима, социјалном кришћиком* и увидом у *културну политику*.

Визуализација и рационализација

Ограда логора као визуелна баријера коју дечак Бруно² трауматично доживљава иако не познаје њену суштинску функцију и симболику представља и његову трансценденталну одвојеност од јеврејског дечака Шмуела³. Ограда има велики значај, јер представља диференцијални амблем и границу светова која је савладана на крају романа посредством искреног пријатељства. Први пут Бруно види ограду кроз прозор своје нове собе, али му је неопходан сведок (*hominum testimonium*) као потврда онога што види, па у своју перцепцију укључује и сестру. Како је у поглављу *Оно што су видели кроз прозор* наведено:

„Тамо се налазила висока жичана ограда која се протезала целом дужином куће, повијена на врху, и пружала се даље, докле год је поглед могао да досегне, у свим правцима. Ограда је била веома висока, виша чак и од куће, а подупирали су је дрвени стубови, попут телеграфских, распоређени читавом дужином. На врху те ограде огромне беле бодљикаве жице биле су уплетене у спирале, а Гретел је изненада осетила бол од самог погледа на оштре врхове жице који су штрчали посвуда. Иза те ограде уопште није било траве; у ствари, нигде у видокругу није било никаквог зеленила. Уместо тога, тло је било прекривено нечим налик песку, а све што је могло да се види одатле биле су ниске колибе и велике четвртасте зграде начичкане унаоколо, и један или два димњака у даљини” (Бојн 2019: 36–37).

Дете свој визуелни опажај има потребу да персонализује како би могло да разуме, што доводи до поистовећивања стубова који држе жицу са телеграфским

2 Име Бруно је вероватно германског порекла и упућује на немачку реч *brün* што значи смеђ, мрк, браон, (Стевановић 2014: 48) на шта се надовезује сличност са медведом.

3 Име Шмуел или Самуел значи *Божје име*, у Библији се наводи да је жена Хана награђена за своје молитве родила дечака по имену Шмуел који постаје велики пророк и именује два прва израелска краља, Саула и Давида (Стевановић 2014: 251).

стубовима. Непознато и страно бива представљено опозицијом високо (ограда) – ниско (колиба), али се и пренаглашавају примарне карактеристике предмета посматрања (жичана, целом дужином, повијена, бодљикава, оштра...), што је логички дедуктивни след. Виђење спољашњости логора изазива бол и доводи до закључка да је место језиво што се градиционо сужава ка виђењу дехуманизоване групе логораша и коначно групе деце у логору, како је наведено у роману:

„Где год да су погледали, видели су људе: високе, ниске, старе, младе – расуте свуда унаоколо. Неки су сасвим мирно стајали у групама, руку оклембешених уз бокове, и трудили се да држе главе усправно [...] Неки су пак правили колону и гурали колица [...] Неколицина је стајала испред колибе и зурила у тло [...] из једне колибе излази група деце, шћућурене, а на њих виче група војника. Што су војници гласније викали, деца су се још више збијала, али онда је један од војника насрнуо на њих и она су се раздвојила” (Бојн 2019: 40).

Након првог сусрета са логором и логорашима Бруно наивно закључује да су обучени у пругасте пицаме, да је то необично и окреће се промишљању о томе, док Гретел одлази у своју собу да слаже лутке. У наведеном моменту се Гретел уклања од реалности и онога што види, бирајући свет свог детињства у коме је сигурна и заштићена од сваког зла. Сматра се да се у визуелном сусрету са логором дефинише категорија чудног, а да мали округли прозор Брунове нове собе деградира категорију тајне (Кљајић 2016: 65). У том смислу чудно тежи да буде рационализовано, а непосредно виђење непознатог и страног простора и потреба за упознавањем истог нарушавају херметичност и строгу поверљивост логора.

Брунова сестра Гретел⁴ је три године старија од њега и та разлика се доживљава као временски период који је довољан за прелазак у сферу чистог идеолошког поимања света. Аспект са ког проговара Гретел је доживљен кроз одрастање, њен прелазак из детињства у адолесценцију и кључна тринаеста година симболично указују на одабир идеологије. Сестру Бруно често назива *изгубљеним случајем*⁵, што може указивати на безазлене свакодневне размирице, али истовремено упућује и на дубље значење које се тиче њихових различитих промишљања. Гретел након покушаја скривања у свој дечји свет настоји да рационализује виђено, трагајући за логичким објашњењем, закључује да је пред њима призор из сеоског живота, док Бруно де-рационализује визуелну представу (Кљајић 2016: 66). Код Гретел видимо одбрамбени механизам порицања и игнорисања, што чак не мора бити ни свесно, а код Бруна испитивачку природу која по себи захтева објашњење. Закључујемо да Гретел одрастањем стиче позицију субјекта (првенствено у односу са својим луткама, а затим и са конкретним људима), који као такав тежи да другог подреди, што је у складу са идеолошким претензијама. Таквог субјекта Фуко (1997: 125) назива *послушним шелом* јер постаје део идеолошког система вршећи функције које се од њега очекују. Бруно је опозит, он не пориче идеолошка начела, али им се и не приклања, што говори у прилог чињеници да не постаје инструмент мишљења и делања ни система ни појединаца.

4 Сматра се да је властито име Гретел једна од варијаната имена Маргарета или Маргарита (Стевановић 2014: 181).

5 „[...] зато што је она изгубљен случај” (Бојн 2019: 14), треће поглавље романа под насловом „Изгубљен случај” (27).

Идеологија из дечје перспективе

Идеологија је схваћена као игра на основу које субјект игра одређену улогу у тоталитарном систему (в. Хачион 1996: 296), што условљава да му је положај у потпуности одређен, тако да превасходно потпада под правила идеологије, а затим и нужне функције коју вршу у оквиру система. Дете је „производ одређене културе” (Опачић 2015: 20) и као такво одрастањем стиче културолошка начела која могу бити намерно усађена или сасвим случајно усвојена. Примарни увид у дечју перцепцију идеологије у роману *Дечак у пругастој пицами* је дат кроз лексику у виду погрешно изговорених речи, са напоменом да тада поменуће речи не губе на значењу већ се семантички проширују. Поступак којим се Бојн користи не деконструира реч у потпуности већ само привидно, али тако да значење бива очигледно. Бруно за именовање свог новог дома користи лексему *Ајшиц*⁶, а очевог претпостављеног назива *Фири*, што јасно упућује на Аушвиц и Фирера. У поглављу *Фири* отац указује Бруну на погрешно изговарање („погрешно изговараш’, рече отац, и понови исправно” (Бојн 2019: 114)), али дечак не успева да исправи изговор и отац одустаје. Треба напоменути да само деца у роману користе такве лексеме, а не одрасли, у наведеном поглављу се више пута помиње Фирер, што кулминира његовом појавом и начином на који га Бруно доживљава. Дечак је примио низ упутстава која је без поговора морао да следи приликом посете *Фириа*, па га сходно томе доживљава као важног госта. Све што ће Бруно приметити на госту и што ће му замерити је реалистичка анализа спроведена у поређењу са добрим васпитањем које је од њега захтевано. Он прво истиче физички изглед, како је у роману наведено:

„Фири је био нижи од оца, а Бруну се чинило да није ни толико јак. Имао је тамну косу, прилично кратко подшишану, и ситне бркове – толико ситне да се Бруно питао зашто се мучи са њима и није ли то можда само заборавио један део када се бријао” (Бојн 2019: 117).

Након чега се градационо нижу дечакове негативне импресије⁷ важним гостом, што кулминира његовим закључком „какав грозан човек” (119). Наведено се не може подвести под дечакову потребу да буде у центру пажње, где се приликом посете гостију његово место измешта на маргину, јер он испољава посебну наклоност ка Еви Браун коју доживљава као „најлепшу жену коју је икада видео” (117), пријатну и васпитану. Јасно је да су деца маргинализована, што се предочава када им бива речено да неће вечерати са њима, већ ће се само поздравити или када отац затвара врата испред Бруна док је овај још увек загладан у Еву, што га нагло прене. Оно што Бруно постиже својим доживљајем *Фирија* је деградација култа личности, чиме се успоставља опозицију која превазилази почетну свет одраслих – дечји свет. Он успева да поштујући наредбе и усмерења добијене од одраслих поруши основне принципе култа личности, превасходно га критички посматра, коментаришући изглед и понашање, а обожавање замењује згражавањем над *Фиријем*. На тај начин предочен је поступак супротан ономе

6 Бруно и Гретел расправљају о значењу лексеме Ајшиц, при чему закључују: „Ајде шиц са људима који су живели овде пре нас, претпостављам’, објасни Гретел. ‘Сигурно има везе са чињеницом да тај човек није добро одрадио свој посао. Неко је рекао шиц са њим, пустимо унутра човека који ће одлично да обави тај посао’ [...] ‘Дакле, ми смо у Ајшицу зато што је неко рекао ‘ајде шиц са онима који су живели ту пре нас?’” (Бојн 2019: 30–31)

7 Лош смисао за хумор, непријатни одговори, невоспитање, јер својој претиљи није отворио врата аутомобила...

који наводи Лиотар (1990: 12) у смислу да се идеологија асоцијативно везује за одређене идеале и идеје које намеће један субјект у циљу јединствене историје.

Поздрав који је био обавезан у нацизму и био један од основних елемената који су формирали Хитлеров култ личности дечак Бруно константно чује, али не зна његово право значење. Иако се поздрав састоји од две лексеме које нису ни тешке за изговор, у роману се наводи:

„[...] и подизали руке на исти начин на који је отац тражио од Бруна да га поздравља: требало је да у једном оштром покрету подигне руку са груди високо у ваздух, сасвим испруженог длана, и изговори две речи – учили су га да треба да их изговара сваки пут када би му се неко тако обратио. (Бојн 2019: 47) [...] Када му је отац дао знак, Бруно се одмах сетио, изговорио фразу и савршено га опонашајући. Саставио је стопала и подигао десну руку у ваздух, а затим ударио петом о пету и изговорио што дубљим и чистијим гласом – трудио се да личи на очев – речи које је изговарао сваки пут када би се поздрављао са другим војником. 'Хајл Хитлер', рекао је, што је, претпостављао је, био други начин да се каже: 'Онда, довиђења засад, желим вам пријатно поподне.' (55)

Наведено сведочи о поступцима којим се идеологија служи како би репродуковала оне који понављају, послушнике, а не оне који мисле и надграђују. Поступци понављања и инсистирања да се сви поздрављају на исти начин сматрају се једним од обавезних елемената у конституисању култа личности. Бруно, као представник будућности нацизма, требало би понављањем поздрава да настави и надгради култ личности Адолфа Хитлера, а он га неразумевањем значења деградира. Наведеним се предочава поступак „идеолошког обликовања субјекта” (в. Фуко 1997: 187) који би требало да конституише човека онако како идеологија захтева, што код Бруна има супротни ефекат.

Психолошки профил дечака Бруна је формиран око његовог поштовања правила која су му васпитањем наметнута и потребе за разумевањем. Из тих побуда се и обраћа ауторитативном оцу како би му било објашњено ко су људи са друге стране ограде, при чему га отац прво не разуме, не сврставајући логораше уопште у људе и мешајући их са војницима, а затим му објашњава:

„А на те људе мислиш’, рече отац, климајући главом и смешећи се. ’Ти људи... па, они и нису људи, Бруно.’ [...] ’Па бар не онакви људи какве ми познајемо’, наставио је отац. ’Али не би требало да бринеш због њих. Неће ти наудити. Само се смести у свој нови дом и буди добар, то је све што тражим од тебе.’” (Бојн 2019: 54–55)

Незадовољан очевим одговорима дечак касније исти разговор започиње и са сестром, али је најважнија суштина непотпуних информација које су за идеолошка промишљања карактеристична.

Код Гретел постоји моменат у коме изговара право име логора, али писац то избегава да напише, па је у роману наведено: „’Не зове се’, није попуштала, а затим правилно изговорила назив логора” (Бојн 2019: 171). Наведено говори у корист чињеници да та тринаеста година и прелазак у адолесцентско доба симболично представља и затрованост идеологијом код Гретел, мада је неоспорно имала предиспозиције за исто. У роману је, одмах након навођења да је Гретел изговорила право име логора, предочен дијалог између Бруна и сестре:

„Зато што морају да буду на једном месту, сви заједно”, објаснила је Гретел.

„Са својим породицама, хоћеш да кажеш?”

„Па да, са својим породицама. Али и са својом врстом, такође.”

„Како то мислиш, са својом врстом?”

Гретел је уздахнула и одмахнула главом. „Са осталим Јеврејима, Бруно. Зар ниси то знао? Они не смеју да се мешају са нама.”

„Јевреји”, понови Бруно, проучавајући реч коју је изговорио. Прилично му се допадало како звучи. „Јевреји”, поновио је, „Сви људи са те стране жице су Јевреји.”

„Да, тако је”, рече Гретел.

„Јесмо ли ми Јевреји?”

Гретел је зинула, као да ју је неко ошамарио. „Не, Бруно”, рекла је. „Не, ми нисмо Јевреји. Тако нешто не би смео ни да изговориш.”

„Али зашто не? Шта смо ми, онда?”

„Ми смо...”. почела је Гретел, али онда се зауставила како би размислила. „Ми смо...” поновила је, али није била сигурна који је прави одговор на то питање. „Па, ми нисмо Јевреји”, рекла је на крају.

„Знам да нисмо”, рече Бруно изнервиран. „Питам те, ако нисмо Јевреји, шта смо онда?”

„Ми смо други”, рече Гретел. Брзо је одговорила и звучала много задовољнија тим одговором. „Да, тако је. Ми смо други.” [...]

„Значи, други живе на овој страни оградe, а Јевреји на оној.”

„Тачно, Бруно.”

„Значи да Јевреји не воле друге?”

„Не, ми не волимо Јевреје, глупане.”

„А зашто их не волимо”, питао је.

„Заго што су они Јевреји”, рече Гретел.

„Тако значи. А Јевреји и други не могу да буду заједно.”

„Не, Бруно”, рече Гретел. (Бојн 2019: 172–173)

Брунова питања⁸ су суштинска питања која се могу поставити идеологији и њеним заговорницима уопште, док се одговори које Гретел даје, иако свакако штурни, своде на основне идеолошке принципе који по себи и немају адекватних и сврсисходних објашњења⁹. У одговорима видни су обриси идеолошких ставова које деге и не може да разуме, већ их репродукује као догму, док Бруно испољава поред дечје радозналости и проблемска питања која руше идеолошка начела и саму идеологију. Слика коју Гретел предочава је „приближно идеолошка”, јер суштину идеологије не познаје и не може да разуме, чиме се њена свест дефинише као „затрована” (Кљајић 2016: 66). Потпуне одговоре на свако постављено питање дечак не добија ни од оца ни од сестре, јер не постоје, што сведочи о чињеници да идеологија није заснована на апсолутној каузалности, не постоји за све разлог, нешто је напросто такво. Карактеризација Јевреја се из перспективе оца и ћерке заснива на стереотипној, идеолошкој слици насталој у условима када су национална и верска припадност биле довољна кривица са исходиштем у апсолутном физичком уништењу (Константиновић 2006: 94). Отац и сестра као заговорници идеолошких начела успостављају бинарну опозицију МИ и ОНИ, при чему конституишу друштвени идентитет заснован на разликама и тежњи да се ОНИ надвлада и покори, а на томе је заснована читава западна култура (Џејмсон 1984: 103). Субјект који себе уздиже на ниво оног који потчињава видевши себе као доминантног и посебног за сопствени идентитет верује да је целовит, што се

8 Слична питања поставља и Ана Франк у свом *Дневнику*, са напоменом да је она припадница јеврејског народа (*Зашто људи од Јевреја захтевају немогуће?*). Стеван Константиновић (2006: 100) поменуто назива *крајњом сиознајом о Јеврејима и јеврејству* до које долази Ана Франк, али и Бруно у роману *Дечак у иругастој пици*.

9 Џајмсон (1984: 32) идеологију дефинише „као структуру представа која омогућава поједином субјекту да замисли или представи себи своју живу повезаност са надличним реалностима као што је друштвена структура или колективна логика Историје”.

доводи у питање већ у спрези са чињеницом да се константно дефинише кроз ЊИХ и без њега не постоји као такав. ОНИ су предмет промишљања и критике, сва деловања су усмерена против њих са јасним циљем да се униште, чије поништење би изискивало и нестанак субјекта као онога који наведено спроводи.

Деградација идеологије нацизма постоји и у моменту Бруновог добијања вашки које су са Шмуела у логору прешле на немачког дечака. Ограда логора постаје савладива баријера и то за ниско биће попут вашке, чиме се наговештава да ће и коначно пасти. Појава вашака у Бруновој коси је уметнички поступак унижења аријевске расе, која је, како идеологија нацизма пропагира, недодирљива, и резултира ритуалним бријањем главе немачком дечаку по наређењу оца. Наведени ритуал доводи до Бруновог огледања, након чега закључује: „Видевши свој одраз у огледалу, приметио је да сада веома личи на Шмуела” (Бојн 2019: 174). Огледало је представа психичког стања субјекта, оно увек одражава „истину, искреност, тајне срца и свести” (Шевалије, Гербран 2003: 624) што значи да су Бруно и Шмуел виђени као истост. Наведена истост кулминира у моменту прерушавања Бруна ради одласка у логор, како се у роману ауторовим речима наводи: „Да је Бруно био толико мршав као дечаки са Шмуелове стране оградe, или тако блед, такође, било би тешко разликовати их” (Бојн 2019: 192). Поступак поистовећивања има дубљи смисао од површног изгледа или личења, јер упућује на чињеницу да су сва деца или уопштено говорећи сви људи једнаки, настали по лику Божјем.

Биће на граници

Функција и симболика жичане оградe логора која раздваја Јевреје од *других* превазилази примарна значења појавом конкретног дечака са друге стране. Перцепцијом другог, тј. конкретног јеврејског дечака, Бруно потврђује сопствену егзистенцију, при чему сваки од њих поседује сопствени егзистенцијални простор, а ограда је немогућност сједињења истих. Шмуел је у роману један од дечака у пругастој пицами или како Бруно наводи: „тачкица која је постала флексица која је постала грудвица која је постала фигура која је постала дечак” (Бојн 2019: 102–103). Бруно је посматрао дечака и његов изглед доживљавао као непознаницу, што је у роману наведено кроз описе:

„Био је мањи од Бруна и седео је на земљи, изгледајући усамљено. Носио је исту пругасту пицаму као и остали људи са оне стране оградe, и исту пругасту капу на глави. Није имао ни чизме ни ципеле, а стопала су му била прилично прљава. На руци је носио завој на којем је била звезда¹⁰. [...] Било је то сасвим необично лице. Његова кожа била је скоро сиве боје, али ни налик било којој нијанси сиве коју је Бруно видео раније. Имао је веома крупне очи, боје карамеле. Беоњаче су му биле изразито беле, и док је дечак гледао у њега, Бруно је видео само пар крупних тужних очију које га посматрају. Бруно је био сигуран да никада у животу није видео мршавијег и тужнијег дечака [...]” (Бојн 2019: 103).

10 Давидову звезду, попут свастике на очевој руци, Бруно уочава као амблем, који је и доказ припадности одређеној групацији (Кљајић 2016: 67). Придавање важности обележјима код Бруна представља располућеност између ауторитативног оца са једне стране и искреног пријатеља са друге, при чему суштински значај разликованих обележја не познаје, нити покреће питање разумевања истих. Како се у роману наводи: „’Свеједно’, рече Бруно, ’мислим да бих волео да имам повез. Не знам који ми се више свиђа, овај твој или повез мог оца’” (Бојн 2019: 122). Свакако да употреба обележја и слога на говори у корист постојању култа личности Адолфа Хитлера, али и о потреби дечака за припадношћу и самопотврђењем.

Бруно је уочио да је Шмуел нижи од њега, што га је одмах заинтриговало, јер су га сестрине другарице задириковале због висине. Започевши разговор схватили су да су рођени истог дана, како Бруно одушевљено закључује: „Па ми смо близанци” (Бојн 2019: 106), а веза по сличности захтева даље сусрете. Дечаци су се налазили код логорске оgrade, Шмуел је увек седео и чекао, а Бруно је долазио када би успео да се искраде из куће. Водили су искрене и пријатељске разговоре примерене свом узрасту не покушавајући да надвладају један другог. У том њиховом односу садржана је суштина сваког људског односа заснована на божјој заповести „љуби ближњег својег као самога себе”. Дијалози дечака који се понављају одраз су слободних и мирољубивих намера отуђених од било какве потребе за доминацијом или уништењем другог, при чему постају реална представа равноправног односа за који се претпоставља да је илузија. Видевши масницу на Шмуеловом лицу Бруно показује саосећање како се у роману наводи: „Осетио је потребу да помогне свом другару, али није могао да смисли ништа паметно.” (Бојн 2019: 143), а временом показује и наклоност „Бруно је почео да се брине за свог друга који је из дана у дан деловао све мршавије и блеђе. Понекад би понео мало више хлеба и сира како би га дао Шмуелу, а с времена на време чак би сакрио и парче чоколадног колача у џеп” (153).

Неочекивани сусрет у кухињи поред чињенице да је „издао” пријатеља у Бруну покреће питања кривице, кајања, самокритике које нису својствене представницима идеологија, што га изнова потврђује као биће изван система (попут његове мајке или баке). Кривица коју Бруно осећа јер је Котлеру рекао да не познаје Шмуела из чега је закључено да му није дао храну у роману се описује: „Душа га је болела [...] Никад се у животу није осећао тако постиђено. [...] Питао се како дечак који за себе мисли да је добра особа заиста може да се тако кукавички понесе према пријатељу.” (Бојн 2019: 163) Искрено покајање је наишло на одговор у виду опроштаја код Шмуела, чиме се указује на племенитост дечје душе. Такво пријатељство је успело да савлада ограду нацистичког логора тако што је пронађена рупа која је била довољно велика да се дечак провуче, што изнова покреће питање опозиције висине оgrade и малености рупе.

Љубав која је повезивала двојицу дечака различитог порекла на супротним зараћеним странама, а рођеним истог дана кулминира на самом крају романа. Из дечје игре истраживања нестанка Шмуеловог оца Бруно са својим пријатељем бива одведен са кише где је осећао хладноћу у „дугачку просторију у којој је било изненађујуће топло” (Бојн 2019: 198). Несвесан где се налазе и не знајући шта следи Бруно говори:

„Ти си мој најбољи другар, Шмуеле, рекао је. ‘Мој најбољи другар у животу.’ [...] Бруно је неким чудом и даље држао Шмуела за руку, и ништа на свету не би га могло натерати да је пусти.” (Бојн 2019: 199).

Искреност и посвећеност која је садржана у Бруновим последњим речима и поступцима отуђена је од сваке идеологије и сваког правила. Њихово држање за руке је симболичко измирење, показатељ да нису наоружани, али и доказ да је дечји свет одувек такав, изван овоземаљских рагова и размирица. За разлику од Бруна, Шмуел на крају романа ћути, последње што изговори је кратко „у реду је” (Бојн 2019: 199). Његово ћутање је доказ знања о ономе што следи, нем је пред насиљем и смрћу, али је истовремено и свесност о немоћи и коначна предаја. Интерференција међу културама, на којој је заснована читава одбрана колонизације и империјализације, бива могућа и остварена само у односу какав је између

дечака у роману *Дечак у ђружастој пиџами*, при чему њихове различитости не долазе у сукоб, већ се сусрећу.

Закључак

Син управника логора перципира логор, логораше, свог вршњака Јеврејина на начин који је својствен детету. Види их као другачије по фризури и одећи, доживљава их као различите јер живе са друге стране жичане оgrade, мршавији су, имају звезду око руке и носе пругасте пиџаме и капе, али не манифестује идеолошка уверења, јер су му за прихватање истих неопходни адекватни разлози. Дефинисање Јевреја као *не – људи* од стране оца или *друге врсте* од стране сестре за дечака Бруна нема посебан значај, јер он перципира визуелно, тражи везу по сличности. Са друге стране Бруно банализује Фирера, свастику и нацистички поздрав, јер су за њега семантички празни, што потврђује његову измештеност из идеолошког система. Бруно не пориче идеологију нацизма, већ о њој уопште не говори у том смислу је једини од ликова који није у саодносу са њом. Он је не потврђује (то чине отац, сестра, деда, Котлер), не пориче је (попут баке или Марије) нити јој се прилагођава (као мајка или Павел) једноставно егзистира изван ње. Једино Бруно и Шмуел успевају да успоставе равноправан однос базиран на дијалогу и то унутар система који захтева њихову разлику и доминацију једног од њих, чиме се доказује да је такав однос могућ. Саоднос са идеологијом било ког типа нужно захтева утамничење субјекта, а Бруно то превазилази, што је и разлог његове неизречене смрти на самом крају романа *Дечак у ђружастој пиџами*. На тај начин се он насилно потчињава идеологији постајући објект њеног деловања, доказујући антихуманистички принцип нацизма и идеологије уопште.

Џон Бојн је у свом роману намењеном деци успео да ужасе рата и логора сведе на моменте који су перцептивни за његове читаоце, при томе инсистирајући на равноправности и пријатељству. Дечји свет је дат као идеал, нужно у спрези са светом одраслих, али функционалан и заснован на принципима човечности, који су изнад било ког правила или закона. Живот дечака Бруна и Шмуела дат је у виду кружнице коју формира њихов исти датум рођења и истовремена смрт, са напоменом да се на крају романа држе за руке, симболишући мир и јединство. Помирење дечака након епизоде у кухињи и њихово држање за руке могли би бити обећање хуманитета, али свему томе ипак следи смрт и то смрт невиних о којој се ћути.

ИЗВОРИ

Бојн 2019: Dž. Bojn, *Dečak u prugastoj pidžami*, Beograd: Vulkan.

ЛИТЕРАТУРА

- Кљајић 2016: Н. Кљајић, Наивна свест и идеологија нацизма у роману *Дечак у ђружастој пиџами* Џона Бојна, у: *Детинство: часопис о књижевности за децу*, година XLII, број 1, стр. 62–69, Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве деце игре.
- Константиновић 2006: С. Константиновић, *Идеологија у књижевности за децу*, Нови Сад: Љубитељи књиге.

- Лиотар 1990: J. Lyotard, *Postmoderna protumačena deci: pisma 1982–1985*, Zagreb: August Cesarec.
- Опачић 2015: З. Опачић, Претпостављени читалац (културни и идеолошки контекст књижевности за децу), у: *Иновације у настави*, XXVIII, 2015/14, стр. 18–28, Београд: Учитељски факултет.
- Стевановић 2014: П. Стевановић, *Речник имена*, Београд: Завод за уџбенике.
- Фуко 1997: М. Фуко, *Nadzirati i kažnjavati*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića (Novi Sad: Budućnost).
- Хачион 1996: Л. Хачион, *Поетика постмодернизма*, Нови Сад: Светови.
- Шевалије, Гербрант 2003: Ј. Шевалије, А. Гербрант, *Рјечник симбола: митови, сни, обичаји, гесте, облици, ликови, боје, бројеви*, Баља Лука: Романов.
- Џејмсон 1984: Ф. Џејмсон, *Политичко несвесно*, Београд: „Рад” Издавачка радна организација.

BRUNO'S PERCEPTION OF THE JEWS IN THE NOVEL *THE BOY IN STRIPED PYJAMAS* BY JOHN BOYNE

Summary

The subject of this paper is the understanding of the position of Jews in the concentration camp, as seen by a German boy Bruno in John Boyne's novel *The Boy in the Striped Pyjamas*. The change of the ambience and the innate human need for socialization direct Bruno's consciousness towards the fence and a Jewish boy Shmuel, as these are the only things that he can see through the window of his room. We will aim at presenting how the boys perceive the *otherness*, *foreignness*, and the physical barrier in the form of the camp fence. The boys experience the differentiation between the German and the Jewish during World War II and the operation of Auschwitz through the *uniform* and *striped pyjamas*, whereas hatred and the need for destruction are for them an unknown. In this manner, the understanding of ideology and its principles within the children's world and their naïve consciousness are established. The meeting of cultures and interference are possible when superiority and the need for authority are disregarded, which can be brought about only by a completely free and pure spirit that is inherently devoid of hatred, prejudice, and autocracy. The goal of this paper is to emphasize and analyze the children's perspective that is coupled with the doctrines of adults, whereby we will be able to single out the fundamentally significant principles that can help us understand the Nazi ideology.

Keywords: John Boyne, novel, ideology, Jews, concentration camp, boy

Jelena M. Todorović Vasić